

Shevchenko is OK (скорочено)

Юрій Андрухович

Юрій Андрухович

Shevchenko is OK

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

1. Харизма

Андрухович вважає, що для більшості українців агіографія Тараса Шевченка починається з його дитячої подорожі до кінця світу: малий Тарас вирушає туди, де небо сходиться з землею... З усіх відомих Андруховичу біографічних джерел цей випадок описано лише в одному, "і він, вочевидь, уже ніколи не підлягатиме скептичній верифікації".

Про Шевченка говорили завжди: і в час, коли він усього лише підневільний козачок на службі в брутального поміщика, і в час його легендарного петербурзького викуплення з неволі, і в час бурхливих презентацій його страшенно модної поезії у найвибагливіших салонах тодішньої України, і навіть у час далекого азійського заслання. Про Шевченка казали, що він підкинутий простим селянам нащадок великокнязівського роду. Що він здатен випити пів барила горілки і навіть не захмеліти. Що він живе зі своїм петербурзьким учителем Карлом Брюлловим як із коханцем. Що він готовий очолити українсько-польське повстання на Правобережній Україні. Що він водить за собою по найшанованіших прийняттях цілу юрбу волоцюг, утеклих каторжан і брудних завошивлених музик, які грають йому до танцю. Що кожен свій заробіток від малювання картин він тут-таки роздає мандрівним дідам. Що насправді він упир і тому так багато крові в його поемах. Усі ці версії народжувалися повсякчас.

Після появи "Кобзаря" 1840 року в Петербурзі декламації поезій викликали цілі вибухи ревного, просвітленого плачу. Це була епоха (згодом чомусь названа романтичною), коли плакали всі: і панянки та паничі на добросусідських провінційних вечірках, і напівголодні студенти й малярські учні в Петербурзі, Києві та Вільні, і жандарми, і офіцери царського війська, і польські патріоти-конспіратори, і російський актор Михайло Щепкін, і чорношкірий американець Айра Олдридж, і сам Шевченко, вголос читаючи власну, скажімо, "Катерину" на прохання чергових господарів та їхніх гостей. Цей плач відлунює і після його арешту 1847 року, і в часи його довголітнього заслання, і за межею його смерті. Навіть шевченківські опущені додолу вуса з часом почнуть називати "плач України".

Крім того, він любить співати – і всі плачуть, коли він співає. Крім того, він любить

змішувати горілку з чаєм. Крім того, він легкий у спілкуванні, говорить багато й цікаво, знає цілу купу смішних історій, курить сигари (справжні, кубинські). Крім того, він упертий, непередбачуваний, від нього іноді струменіє моторошна енергія скандалу й непослуху. Він дещо вайлуватий, широкий у кості, не дуже добре танцює, але всіх зачаровує. За своє не надто довге 47-річне життя, з якого 10 років пробув у солдатах в пустелі, він здобув собі сотні, якщо не тисячі, знайомих і друзів.

Чи не від самого народження постать Шевченка огорнена патетикою болю та страждань. Від початку життя і до смерті він зазнавав випробувань. А після смерті розгорнувся поховальний психоз. Після поховання на Смоленському цвинтарі у Петербурзі українці починають добиватися права на перепоховання в Україні. Минає 57 днів після першого поховання – і труну видобувають на світ, а тоді через усе місто, через Васильєвський острів і Невський проспект на руках несуть до залізничної станції. Далі труну везуть залізницею, в Москві – знову зупинка, знову прощання, знову натовпи. А потім уже тільки кіньми з усіма подальшими зупинками (Серпухов, Тула, Орел, Глухів, Кролевець, Батурин, Ніжин, усе південніше й південніше). У Києві труну з подільської церкви Різдва на руках переносять на борт пароплава "Кременчук" і далі ще вісім годин везуть униз Дніпром, аби врешті здійснити на Чернечу гору.

Протягом цілого понад двотижневого перформенсу в ньому взяли участь десятки тисяч людей. Жодного святого жодної церкви так не ховали. Здається, від Шевченкового перепоховання бере початок ритуал сакрального українського перепоховання як такого. 1989 року з уральського табору смерті до Києва перевозять останки правозахисників Стуса, Литвина і Тихого, 1992-го у Львові відбувається перепоховання кардинала Йосипа Сліпого, прах якого доставляють із Ватикану.

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

2. Культ

Зміст Шевченкового культу можна узагальнити формулою: "Шевченко – наше все". До формули найбільше спричинились українські культурні діячі другої половини XIX і початку XX століть. Саме вони, а з-поміж них Куліш, Франко, Грушевський, Єфремов, кожен, щоправда, у свій спосіб, розбудували цілу систему уявлень, згідно з якою велич Шевченка в тому, що він поет справді народний, вийшов з найглибших низів і досягнув найаристократичніших вершин духу, ціною тяжких особистих страждань і випробувань зумів усьому світові сказати про долю українства, а всьому українству – про його світове покликання, отже, Шевченко є духовим батьком нації, єдиним, незрівняним і недосяжним.

Для формування в українському суспільстві Шевченкового культу надзвичайно важливими були два його ювілеї, що припали на один і той самий відтинок історичного часу: 50-ліття з дня смерті (1911 рік) і 100-ліття з дня народження (1914 рік). Обидві дати відзначали доволі бурхливо й драматично, всупереч наголошено відвертому несприянню царської адміністрації.

Будь-який культ не може не використовуватися з певною політичною, чи – ширше – ідеологічною метою. Тож культ Шевченка піддавали всіляким інтерпретаціям і привласненням. Ось хоча б деякі з менших Шевченків, що їх посилено конструювали (й досьогодні конструюють) всередині різних ідеологічних таборів.

"Шевченко комуністичний". Висувається теза про соціальне походження (пригноблені низи), якому він усе життя залишався вірний; ненависть до панів, панства і панськості; безпосередні заклики в поезіях до насильницького повалення панівного ладу. Образ сім'ї великої, вольної, нової із "Заповіту" потрактовано як "передчуття сім'ї народів Радянського Союзу".

"Шевченко націоналістичний". У творах поета домінує козацько-лицарський дух, Шевченко першим розбудив приспану українську національну свідомість, націю назвав нацією, окреслив їй національну ідею та історичну перспективу. Ідеалом поета є Воля, що її, безперечно, слід розуміти як волю для України. В його творах знаходимо вияви ненависті чи принаймні погорди до інших, ворожих, націй (москалі, жиди, ляхи), часом дістається навіть німцям ("куций німець узлуватий"). А той самий заповітний образ сім'ї великої, вольної, нової однозначно трактується як поетова візія майбутньої єдиної соборної Української держави.

"Шевченко християнський". Саме життя Шевченка є взірцем християнського мучеництва. В його творах подибуємо безліч біблійних мотивів, образів і алюзій (Біблія взагалі була його улюбленою книжкою, що до неї він вічно повертався). Своєрідність Шевченкового християнства – ніде правди діти – полягає в тому, що він був у конфлікті з офіційними церквами і церковниками, поступово у своїй вірі рухаючись у бік персоналістського протестантизму.

"Шевченко атеїстичний". Нелюбов і навіть різке неприйняття Шевченком усього, що пов'язане з церквою та церковниками, очевидні в його текстах. В церкві ми його ніколи не бачили, згадує одна із сучасниць. Але річ не тільки в нетерпимості до обрядів і попівства. На рівні чистих ідей він теж виявляє протест, пишучи, що заради України він здатний проклясти й самого Бога.

А тому він не атеїстичний, заперечують інші. Він богоборчий. Це різні поняття.

"Шевченко дисидентський". Доля Шевченка – це приклад індивідуальної боротьби самотнього ідеаліста з тоталітарним режимом. Протистояння людини якійсь гігантській машинерії пригнічення. "Шевченко — наша пісня протесту", — сформулював це поет-дисидент Ігор Калинець 1972 року, коли перша хвиля арештів уже неабияк прорідила українські інтелектуальні спільноти в Києві, Львові, Станіславі, Чернівцях, Одесі й інших центрах опору.

"Шевченко анархічний". Насамперед він був вільною людиною, справжнім богемним гулякою, мочи-мордою, душею товариств, не останнім пияком і відвідувачем борделів. Його нетерпимість до умовностей (станових, звичаєвих, ритуальних) не має меж. Він свідомо аполітичний. У спогадах про нього занотовано його слова про те, що "всяка політика аморальна, заради політичних міркувань чинилися й чиняться всі неправди і з них виникають усі злочастя племен і народів, а тому та держава

найкраща, яка не має ніякої політики".

"У наші дні Шевченко був би якимось репером", – сказав Андруховичу приятель рок-музикант. "А у вісімдесяті – панком", – додав інший.

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

3. Поляки

Як автор "Гайдамаків" Шевченко може вважатися постаттю, доволі проблематичною для історії українсько-польських порозумінь і непорозумінь. Хоч уже навіть у "Передмові" до поеми (1841 рік) Шевченко пише, що "...ми одної матері діти... всі ми слав'яне". Юнаком супроводжуючи свого власника, Шевченко певний час пожив у Варшаві, де став свідком польської революції. Згодом у Вільні він, здається, мав щось на зразок флірту з дещо старшою від нього польською дівчиною (за іншими версіями, молодією жінкою). Поляки взагалі траплялись йому і товаришували з ним протягом усього його життя. Саме студент-поляк був єдиний, хто потрапив під арешт за свою екстремальну промову (польською мовою) на похороні Шевченка в Петербурзі.

Польська культура, передусім тогочасна найновіша, постійно його притягала. Зрештою, польська мова була третьою серед тих, якими він володів. Свою сконцентровану візію українсько-польського співіснування Шевченко вклав у тридцять два рядки вірша з цілком промовистою назвою "Полякам" (його іноді називають за першим рядком "Ще як були ми козаками").

За змістом цей вірш фактично ділиться на три частини. Перша з них – цілком ідилічна версія якогось давно минулого золотого віку, коли українці "ще були козаками" і "братались з вольними ляхами". Друга частина – прийшла католицька церква, Україна перетворилася на пекло.

За одинадцять років, дописуючи цей вірш (фактично третю частину), Шевченко не змінює акценту свого звинувачення. Промовляючи до уявного польського приятеля, він називає ту саму причину зруйнування колишнього спільного раю – "неситії ксьондзи, магнати // Нас порізли, розвели". Але в останніх чотирьох рядках запрошує до відновлення золотого віку.

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

4. Слава світу

Шевченко прагнув слави, і він її здобув. Усі знають, що його твори перекладено сотнями мов (і зазвичай погано перекладено, додає Андрухович). Варто навіть припустити, що Шевченко є абсолютним чемпіоном світу серед поетів за кількість пам'ятників. Жоден Данте або Шекспір не зрівняються з ним за масою бронзи, міді, мармуру, граніту, залізобетону. Українські громади цілого світу зазвичай акумулювали кошти на пам'ятники Шевченкові, це й донині залишається передусім ритуальною і

внутрішньоукраїнською акцією.

Але справжня Шевченкова слава приходить знезапек і означає себе в особливий, шевченківський, спосіб.

Якось у Нью-Йорку Андрухович отримав запрошення виступити в нічному поетичному кафе з комбінованою назвою "Nuyorican". Кафе розташоване в одному з пуерто-риканських кварталів Іст Вільджа. Запрошення було підписане "Кіт Роуч" (сленгове goach – не що інше, як косяк). Читання відбувалися щоп'ятниці вночі.

Андрухович ніколи не забуде цієї атмосфери – десятки облич, десятки відтінків шкіри, вся планета, серце Нью-Йорка, несаможна свобода, здобута нарешті цими нащадками рабів. На подіумі з'явився загальний улюбленець Кіт Роуч з незмінним косяком у кутику вуст. Він вимовив "бубабу", і Андрухович вийшов читати "Козака Ямаїку", вірш, який переклав англійською Віталій Чернецький.

Після виступу старезний сивий пуерторіканець Кіт Роуч, король поетів, засновник і патрон кафе "Nuyorican", підійшов до Андруховича і сказав: "Taras Shevchenko is my favorite poet!.."

"Слава тобі, батьку наш Тарасе, – думав ошелешений Андрухович. – Ти вічно стоїш над нами і дивишся на нас усіх згори".

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу